

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 2

The 2nd STOU Graduate Research Conference

แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพด้านความมั่นคงทางอาหารบ้านแม่สุริน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

Potential Strengthen Guidelines of Food Security in Mae Surin Village, Khun Yuam District, Mae Hong Son Province

ธนันชัย มุ่งจิต (Thananchai Mungjit)* บำเพ็ญ เขียวหวาน (Bumpen Keowan) **

เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (Benchamas Yooprasert) ***

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาบริบทชุมชนบ้านแม่สุริน (2) ศึกษากระบวนการผลิตและความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน (3) ศึกษาปัจจัยโอกาสและความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน (4) วิเคราะห์ปัญหาและข้อเสนอแนะแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน

การวิจัยครั้งนี้ เก็บรวบรวมข้อมูลแบบเจาะจง 2 กลุ่ม ประกอบด้วย ชาวบ้าน จำนวน 25 คน ตัวแทนองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำนวน 8 คน โดยการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ การสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดเวทีชุมชนและการสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม ตลอดจนการสำรวจชุมชนและสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยเน้นให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมผ่านเวทีพูดคุยวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของชุมชนถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค

ผลการศึกษาพบว่า บริบทของชุมชนบ้านแม่สุรินมีวิถีชีวิตผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมของคนไทยใหญ่ คนเมืองและคนกะเหรี่ยง ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก และมีความสัมพันธ์ที่แนบชิดกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แหล่งที่มาของอาหารประกอบด้วย จากการผลิต จากแหล่งธรรมชาติ และจากหัวไร่ปลายนา จากการซื้อ และจากการแบ่งปันหรือทางวัฒนธรรมประเพณี โดยชุมชนมีแนวความคิดต่อความมั่นคงทางอาหาร คือการมีอาหารกินตามที่ต้องการอย่างเพียงพอและยั่งยืน มีแหล่งอาหารที่หลากหลายจากธรรมชาติ สามารถหากินได้ตลอดปีตามฤดูกาล การมีอาชีพที่สามารถสร้างรายได้เพียงพอสำหรับซื้ออาหารที่มีความจำเป็น รวมถึงมีศักยภาพในการจัดการอาหารอย่างเหมาะสม มีวัฒนธรรมหรือรูปแบบการกินตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัจจัย โอกาสและความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนประกอบด้วย ศักยภาพและการเปลี่ยนแปลงในระบบการเกษตรต่อการผลิตอาหาร รูปแบบการใช้ประโยชน์ และการเปลี่ยนแปลงของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ รายได้ และศักยภาพในการเข้าถึงหรือหาซื้ออาหารที่ต้องการ การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมประเพณี และการแบ่งปัน ข้อเสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพความมั่นคงด้านอาหารของชุมชนประกอบด้วย การเสริมศักยภาพชุมชนในการจัดการแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ในการผลิตพืชอาหารหลักที่มีความปลอดภัย เพียงพอ และหลากหลาย ในด้านการจัดการอาหารผ่านวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น ในวิธีการบริโภคอย่างรู้เท่าทัน และการเสริมศักยภาพบุคลากรในชุมชน (ผู้นำกลุ่มองค์กรต่างๆ) ให้มีกลไกในการเฝ้าระวังความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ตลอดจนการสร้างการเรียนรู้เรื่องความมั่นคงทางอาหารให้กับคนอื่นๆ ในชุมชน

คำสำคัญ ความมั่นคงทางอาหาร บ้านแม่สุริน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

* นักศึกษาหลักสูตรบัณฑิตศึกษาส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร m_thananchai@hotmail.com

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประจำสาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประจำสาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

Abstract

The objectives of the study were (1) to study the community context of Mae Surin Village; (2) to study the system of the food production and the food security of the community; (3) to study factors, opportunity, and risks which related to or affected the food security in the community; and (4) to analyze their problems and suggestions on the potential strengthen guidelines for food security in the community.

In this research, the researcher collected the purposive data from 2 groups of people in the community, these were 25 persons who were specifically selected from people in the community and 8 persons selected from related organizations or sectors. The data were collected from in-depth interview, community stage meetings, group discussion, participatory community analysis, including community survey and informal interview. The data were analyzed qualitatively, stressing on the participation of the people in the community through the community stage meetings, and analyzing the community environment in the aspect of strength, weakness, opportunity and obstruction.

The findings of this study were as follows: The community context of Mae Surin Village was the integration of the culture of the ethnic tribe of northern people, natives, and karens. They mainly did farming and they were closely related to natural resources and the environment. Their food sources consisted of food derived from production, natural food sources or their field, buying, and apportioning in some traditional practice. Their concept toward the food security was to have food to consume sufficiently and sustainably, to have various natural food sources according to varied season throughout the year, to have career by which they could make enough money to buy necessary food to consume, to have potential for suitable food management, and to have consumption culture according to the local wisdom. And considering factors, opportunity, and risks which related to or affected the food security in the community, it was found that the factors consisted of potential and changes of agricultural system which affected the food production, the utility and the deterioration of natural resource sources, their income and their potential for needed food accessibility, and the remainders and changes of the culture/tradition/apportionment. Considering their suggestions on the potential strengthen guidelines for food security in the community, it was found that the guidelines consisted of strengthening the community potential for the management of natural food sources, the food management through local culture, conscious food consumption, and strengthening the potential of the personnel in the community (local organization leaders) for monitoring food security in the community, and making other people in the community learned about the food security.

Keywords: Food security, Mae Surin Village, Khun yuam District, Mae Hong Son Province

บทนำ

จากภาวะวิกฤติพลังงาน ที่ได้ส่งผลกระทบต่อต้นทุนการผลิตในภาคการลงทุน และภาคการเกษตร ซึ่งเป็นแหล่งการค้าและอาหารของโลก ต่อมาคือผลกระทบที่ชัดเจนขึ้นเรื่อย ๆ ของภาวะโลกร้อน ทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบการผลิตอย่างรุนแรง ทั้งการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล ความรุนแรงของภัยธรรมชาติ การพัฒนาตนเองของโรค แมลงศัตรูพืช ทำให้ชาวโลกกำลังจะสูญเสียสิ่งที่สำคัญที่สุดไป นั่นคือ ความมั่นคงทางอาหาร อันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ประเทศไทย ก็เป็นประเทศหนึ่งที่กำลังได้รับผลกระทบจากการลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม จนไปลดทอนความสามารถในการพึ่งตนเอง ทั้งในด้านวิธีการทำการเกษตรซึ่งเป็นวิถีหลักของชุมชนท้องถิ่น และการแสวงหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติ เป็นเหตุให้หลายๆ ชุมชนอยู่ในภาวะความเสี่ยงของความมั่นคงทางอาหาร บ้านแม่สุริน หมู่ที่ 3 ตำบลขุนขยวม อำเภอขุนขยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นหมู่บ้านขนาดกลาง มีจำนวนครัวเรือนประมาณ 250 ครัวเรือน มีประชากรประมาณ 750 คน ที่ประกอบไปด้วยหลากหลายชาติพันธุ์ ทั้งชาวไทยใหญ่ คนเมือง และกระเหรี่ยง ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม บ้านแม่สุรินเปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของชุมชนท้องถิ่นส่วนหนึ่งในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนที่พยายามดำรงอยู่ให้ได้ท่ามกลางวิกฤต ซึ่งสามารถพบเห็นได้โดยทั่วไปในบริบทของจังหวัดแม่ฮ่องสอน อันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ที่แนบชิดกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บนฐานคิดที่ให้คุณค่าและพยายามดูแลรักษาระบบธรรมชาติ ให้คุณค่าต่อความเป็นมนุษย์ มีวัฒนธรรมของการช่วยเหลือเกื้อกูล อย่างไรก็ตามก็ยังไม่มีสิ่งที่จะรับประกันได้ว่าชุมชนเหล่านี้จะไม่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤติดังกล่าวข้างต้น เนื่องจากกำลังก้าวเข้าสู่การเผชิญกับปัญหาของภาวะความเสี่ยงเรื่องอาหาร ซึ่งมีต้นตอที่เกิดขึ้นมาอยู่หลายประการ เริ่มตั้งแต่ การเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่ชุมชนได้พึ่งพิง การผลิตภาคการเกษตรผันผวน ทั้งในเรื่องอัตราผลผลิตที่ได้ ความไม่แน่นอนของราคา รวมถึงการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวของพืชเชิงเดี่ยวเพื่อเศรษฐกิจรายได้ กับพืชอาหารเพื่อการพึ่งตนเองในการบริโภคในครัวเรือน ทำให้บางช่วงเวลาเกิดความสับสน เริ่มส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่เคยสามารถพึ่งพาตนเองในการผลิตได้ในระดับหนึ่ง ในขณะที่การเข้าถึงของระบบโลกาภิวัตน์ก็เป็นไปอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเทคโนโลยีล้ำสมัย สิ่งของอุปโภค บริโภคใหม่ๆ เข้ามาแทนที่ของเดิมที่ถูกกำหนดให้ล้าสมัยและเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งบางแง่มุมทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและทันต่อกระแสภายนอกมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงก็ทำให้ชุมชนตกอยู่ในภาวะความเสี่ยง อ่อนแอลง โดยเฉพาะเรื่องค่านิยมในการบริโภค ที่เป็นเรื่องใหญ่ที่มักถูกมองข้าม ซึ่งทั้งหมดล้วนส่งผลโดยรวมต่อความมั่นคงทางอาหารอันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

ดังนั้นท่ามกลางสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปและความไม่แน่นอนในวิธีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่นอย่างบ้านแม่สุริน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาถึงปัจจัยเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ว่าชุมชนมีศักยภาพในการจัดการเพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารอยู่มากน้อยเพียงใด และมีความเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงทางอาหารมากน้อยเพียงใด ทั้งนี้เพื่อให้ทราบสถานการณ์ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และสามารถนำไปสู่การวิเคราะห์หาแนวทางในการที่จะเสริมสร้างศักยภาพด้านความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนบ้านแม่สุริน อำเภอขุนขยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. เพื่อศึกษาระบบการผลิตและความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน

3. เพื่อศึกษาปัจจัย โอกาส และความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน
4. เพื่อศึกษา วิเคราะห์ปัญหาและข้อเสนอแนะแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขั้นตอนการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ได้แก่ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหาร แนวคิดการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน การวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม การวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรค การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบเฉพาะเจาะจง เพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในงานวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาสภาพพื้นที่ บริบทของชุมชนที่ทำการศึกษา

ขั้นตอนที่ 3 เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร ปรชาญ ผู้รู้ในชุมชน ผู้นำชาวบ้าน นักพัฒนาองค์กรเอกชน และชาวบ้าน โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบเฉพาะเจาะจง การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ การแวะเยี่ยม และใช้ชีวิตร่วมกับชาวบ้าน

ขั้นตอนที่ 4 เป็นขั้นตอนการวิเคราะห์ และสรุปผลงานวิจัย เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีการและได้เก็บรวบรวมข้อมูลมาเป็นระยะ การวิเคราะห์ข้อมูล โดยเฉพาะข้อมูลในเชิงคุณภาพได้ถูกวิเคราะห์มาอย่างต่อเนื่องโดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านในพื้นที่และนักพัฒนาองค์กรเอกชน โดยใช้การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค และการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม

ขั้นตอนที่ 5 เมื่อผู้วิจัยได้ร่างรายงานวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์แล้ว จึงเสนออาจารย์ที่ปรึกษา สอบป้องกันวิทยานิพนธ์ และจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์ต่อไป

2. การคัดเลือกตัวอย่าง

2.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่างเพื่อการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกรายครัวเรือน ได้ใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างคิดเป็นจำนวนร้อยละ 10 ของจำนวนหลังคาเรือนทั้งหมด ซึ่งจากจำนวนหลังคาเรือนทั้งสิ้น 250 หลังคาเรือน จึงกำหนดกลุ่มเป้าหมายในการสัมภาษณ์ชาวบ้าน 25 หลังคาเรือน โดยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ ซึ่งมีกระบวนการในการคัดเลือกโดยการหาชื่อในที่ประชุมคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยใช้หลักเกณฑ์พิจารณาจากสัดส่วนความเหมาะสมของสาขาอาชีพของคนในชุมชน คือในภาคการเกษตรประมาณร้อยละ 80 ของกลุ่มตัวอย่าง และนอกภาคการเกษตรประมาณร้อยละ 20 ของกลุ่มตัวอย่าง

2.2 กลุ่มตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสัมภาษณ์เจาะจง 2 กลุ่ม ดังนี้

2.2.1 ปรชาญ ผู้รู้ ผู้นำชุมชน ทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการจำนวน 5 คน

2.2.2 ตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการ และนักพัฒนาองค์กรเอกชน 8 คน

2.3 ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาข้อมูลโดยจัดเวทีชุมชน และการสนทนากลุ่ม ได้ใช้หลักเกณฑ์ในการพิจารณาผู้เข้าร่วมกิจกรรมเวทีชุมชน ครั้งละ 25-30 คน ได้แก่ ตัวแทนกลุ่มเกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรทางเลือก เกษตรกรทั่วไปที่ไม่ได้เป็นสมาชิกเครือข่าย ตัวแทนผู้นำกลุ่มองค์กรต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนทั้งกลุ่มที่ก่อตั้งอย่างเป็นทางการโดยหน่วยงานภาครัฐ และกลุ่มที่ก่อตั้งอย่างไม่เป็นทางการ ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้าน ตลอดจนผู้รู้ ปรชาญชาวบ้าน และผู้สนใจทั่วไป และในการสนทนากลุ่มครั้งละ 3-5 คน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการผสมผสานทั้งวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ การรวบรวมข้อมูลเป็นการทำความเข้าใจในเชิงลึก และเพื่ออธิบายสถานการณ์ด้านความมั่นคงทางอาหารของชุมชนทั้งใน ระบบการผลิต การบริโภค และแหล่งที่มาของอาหารของคนในชุมชน ตลอดจนปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทั้งปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายใน ปัจจัยด้านความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน และโอกาสที่ทำให้ชุมชนเกิดการพึ่งตนเองด้านอาหารได้โดยการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบเฉพาะเจาะจง การบันทึกรายละเอียด และการสนทนากลุ่ม ขณะเดียวกันในการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะพื้นฐาน รวมถึงข้อมูลสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนได้ใช้แนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างและการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ ในส่วนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการ และนักพัฒนาได้ใช้การเก็บข้อมูล โดยใช้แนวประเด็นคำถาม ในการวิจัยครั้งนี้ดำเนินการระหว่าง เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555 ถึงเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2555 โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการดังนี้

3.1 การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการศึกษาเอกสาร ประเภทหนังสือ บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยสามารถแบ่งเนื้อหาออกเป็น ประเภทดังนี้

3.1.1) เอกสารเกี่ยวกับรายงานข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ทำการศึกษาคือข้อมูลทางด้านบริบทชุมชน

3.1.2) เอกสารรายงานการประชุมสรุปผลการสัมมนา ทั้งในระดับชุมชนและระดับเครือข่าย รวมถึงรายงานการประชุมสรุปผลการดำเนินงานโครงการวิจัยขององค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชน

3.1.3) เอกสาร บทความทางวิชาการ รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านความมั่นคงทางอาหาร

3.2 การสัมภาษณ์ชาวบ้านกลุ่มตัวอย่าง โดยผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structured interview) เพื่อสัมภาษณ์ชาวบ้านโดยมีประเด็นที่สำคัญดังนี้

3.2.1) สภาพพื้นฐานส่วนบุคคล ประกอบด้วยสถานภาพการสมรส อายุ การศึกษา สมาชิกในครัวเรือน ตำแหน่งในชุมชน อาชีพ

3.2.2) สภาพทางเศรษฐกิจเกี่ยวกับรายได้ รายจ่าย หนี้สิน การถือครองที่ดิน เป็นต้น

3.2.3) การจัดการระบบการผลิตทางการเกษตร สถานการณ์ด้านความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือน ได้แก่ แหล่งที่มาของอาหาร การบริโภคในครัวเรือน สักยภาพในการเข้าถึงและการจัดการทางด้านอาหารและแหล่งอาหาร

3.3 การสัมภาษณ์แบบเฉพาะเจาะจงไม่เป็นทางการ โดยการพบปะพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับชาวบ้าน ผู้นำชาวบ้าน นักพัฒนาองค์กรเอกชน และเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ได้รับทราบข้อมูลความคิดเห็นของบุคคลฝ่ายต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง โดยผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อกว้าง ๆ ที่จะพูดคุยดังต่อไปนี้

3.3.1 วิธีการผลิตของชุมชน และการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น

3.3.2 การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อวิถีการผลิตและความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

3.3.3 ปัจจัยที่มีผลต่อวิถีการผลิตและความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

3.3.4 ประเด็นปัญหาสำคัญที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

3.3.5 ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพด้านความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

3.4 การสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสังเกตโดยการเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ การประชุมกลุ่มและเครือข่ายกิจกรรมต่างๆ และการเข้าร่วมกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน

3.5 การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลโดยการพบปะพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับชาวบ้าน ผู้นำชาวบ้าน นักพัฒนาองค์กรเอกชน เพื่อให้ได้รับทราบข้อมูลความคิดเห็นของบุคคลฝ่ายต่าง ๆ

3.6 การเยี่ยมและใช้ชีวิตร่วมกับชุมชน ผู้วิจัยได้ทำการแวะเยี่ยมและใช้ชีวิตคลุกคลีกับชาวบ้านและผู้นำชาวบ้านเป็นระยะ ถามไถ่เรื่องราว รับฟัง สังเกต พูดคุย ในเรื่องต่าง ๆ ทั้งสถานการณ์ภายใน ภายนอกชุมชน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนบ้านแม่สุริน

3.7 การสนทนากลุ่ม เป็นวิธีการสนทนากับกลุ่มชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ภาครัฐและนักพัฒนาองค์กรเอกชน โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นที่จะรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพบริบทของชุมชน ด้านประวัติศาสตร์ชุมชนและเหตุการณ์สำคัญในอดีต สภาพกายภาพ สภาพสังคมและวัฒนธรรม สภาพทรัพยากรธรรมชาติ สภาพเศรษฐกิจ รวมทั้งสภาพปัญหาทั่วไปของชุมชน และสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

3.8 การประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วมในชุมชนที่ทำการศึกษาศึกษาเพื่อศึกษาด้านการและข้อมูลต่าง ๆ ของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการศึกษา โดยใช้สื่อและเครื่องมือต่าง ๆ ที่ชาวบ้านสามารถเก็บรวบรวมและศึกษาด้านการด้านความมั่นคงทางอาหารของชุมชนวิธีการที่ใช้ เช่น การทำแผนที่ (mapping) การวิเคราะห์ปฏิทินฤดูกาลแหล่งอาหาร (seasonal analysis) รวมถึงการเดินสำรวจวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชน

4. การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลเป็นการดำเนินการหลังการเก็บรวบรวมข้อมูล และก่อนการวิเคราะห์ข้อมูล โดยในการวิจัยครั้งนี้มีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ได้แก่

4.1 การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) ซึ่งจะเป็นการพิจารณาความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้มา โดยจะตรวจสอบจากแหล่งบุคคลผู้ให้ข้อมูลที่ต่างแหล่งกัน ได้แก่ เกษตรกร ราษฎร/ผู้รู้ ผู้นำชุมชน และครูนักพัฒนาองค์กรเอกชนในพื้นที่

4.2 การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) ซึ่งจะพิจารณาจากวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลในประเด็นเดียวกัน โดยวิธีการที่ใช้ได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะจง และการสนทนากลุ่ม

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 ข้อมูลเชิงคุณภาพ (qualitative data) ที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนา การพูดคุย และการสังเกต จะนำมาตรวจสอบความเชื่อถือได้และความครบถ้วนของข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเป็นระยะ ผ่านเวทีการพูดคุยสนทนา และเวทีสรุปผลการศึกษา โดยเจ้าหน้าที่ภาครัฐ นักพัฒนาเอกชน ผู้นำชุมชน และชาวบ้านที่เป็นเจ้าของข้อมูล ในการวิเคราะห์ผู้วิจัยใช้วิธีการและเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อความเข้าใจในเหตุและผล และเข้าใจการเปลี่ยนแปลงหรือปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเน้นให้คนในชุมชนและนักพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งผลการวิเคราะห์จะได้ทำการตรวจสอบกับกลุ่มชาวบ้าน และนักพัฒนาทั้งในระหว่างที่ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมในการสนทนากลุ่ม การพูดคุย และการจัดเวทีสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยใช้วิธีการดังนี้

1) การจำแนกประเภทข้อมูล โดยการแบ่งชนิดหรือจำแนกประเภทของเหตุการณ์หรือสิ่งต่าง ๆ ที่ทำการศึกษา

2) วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค เป็นการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของชุมชน หรือสถานการณ์ในด้านความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

3) การวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal-PRA) เป็นกระบวนการตรวจสอบความครบถ้วนและเชื่อถือได้ของข้อมูล และเป็นการวิเคราะห์ความต้องการของชุมชนโดยชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของข้อมูลเอง ซึ่งมีวิธีการและเครื่องมือหลากหลายผสมผสานในการช่วยวิเคราะห์ชุมชน ได้แก่ ปฏิทินอาหารและการผลิตแผนที่ทรัพยากร ซึ่งเป็นเครื่องมือในการแสดงการใช้ประโยชน์ทรัพยากรของชุมชน เป็นต้น

4) การจัดหมวดหมู่ข้อมูล โดยใช้แผนที่ความคิด (Mind Map) ซึ่งเป็นเครื่องมือช่วยในการจัดประเด็นและสรุปความคิดรวบยอดในเรื่องราวต่าง ๆ

ผลการวิจัย

1.บริบทชุมชนบ้านแม่สุริน เริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ. 2395 เป็นหมู่บ้านขนาดกลาง ประมาณ 250 ครัวเรือน มีประชากรประมาณ 750 คน ที่ประกอบไปด้วยชาวไทยใหญ่ คนเมือง และกระเหรี่ยงที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีความสัมพันธ์ที่แนบชิดกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บนฐานคิดที่ให้คุณค่าและพยายามดูแลรักษาระบบธรรมชาติ ให้คุณค่าต่อความเป็นมนุษย์ มีวิถีชีวิตที่ผูกโยงกับวัฒนธรรมของการช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันกัน ชุมชน แต่ด้วยกระแสการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงก็ทำให้ชุมชนตกอยู่ในภาวะความเสี่ยง และอ่อนแอลง โดยเฉพาะเรื่องค่านิยมในการบริโภค และการพึ่งพาตนเองในด้านอาหาร เรื่องใหญ่ที่มักถูกมองข้าม ซึ่งทั้งหมดล้วนส่งผลโดยรวมต่อความมั่นคงทางอาหารอันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

2. ระบบการผลิตและความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน

1.2.1 แนวความคิดของชุมชนต่อความมั่นคงทางอาหาร คือ การมีอาหารกินตามที่ต้องการอย่างเพียงพอ และยั่งยืนทั้งในวันนี้และในอนาคต มีแหล่งอาหารที่หลากหลาย ทั้งจากการผลิต การซื้อ และโดยเฉพาะแหล่งอาหารจากธรรมชาติ สามารถหากินได้ตลอดปีตามฤดูกาลของพืชและสัตว์นั้นๆ และยังต้องมีอาชีพที่สามารถสร้างรายได้เพียงพอสำหรับซื้อหาอาหารที่ไม่สามารถผลิตได้เองแต่มีความจำเป็น รวมถึงต้องมีศักยภาพในการจัดการอาหารอย่างเหมาะสม มีวัฒนธรรมหรือรูปแบบการกินตามภูมิปัญญา ท้องถิ่น

1.2.2 สถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ซึ่งได้ทำการศึกษาข้อมูลสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงทางด้านอาหาร แหล่งอาหาร สำนวณศักยภาพทุนเดิมในการจัดการอาหารของชุมชน และข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนในการหาแนวทางที่เหมาะสม

โดยสถานการณ์ทางด้านอาหารของชุมชน เป็นสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์ ทั้งในด้านวิถีการดำรงชีวิต วิธีการผลิต วิธีการบริโภคของชุมชนยังไม่ได้อยู่ในขั้นของการส่งผลกระทบให้เกิดภาวะวิกฤติในการขาดแคลนอาหารมากนัก เนื่องจากยังมีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องอาหารจากธรรมชาติ และจากการผลิต มีการพึ่งพาอาหารจากภายนอกส่วนหนึ่ง ที่มาของอาหารบ้านแม่สุรินมี 4 แหล่งสำคัญ ได้แก่ 1)อาหารจากแหล่งธรรมชาติ 2) อาหารจากการผลิต 3) อาหารจากการซื้อขาย และ 4) อาหารจากการแบ่งปันหรือทางวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งทั้ง 4 แหล่งดังกล่าวมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันอย่างเหนียวแน่น เช่นระบบการผลิตของชุมชนสนองตอบต่อระบบเศรษฐกิจ (การซื้อ การขาย) ในขณะที่วิถีการบริโภคก็ต้องอาศัยระบบธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และระบบธรรมชาติก็ให้อาหารตามฤดูกาลแก่คนในชุมชน ระบบนี้จึงกลายเป็นระบบสำคัญที่ชุมชนเชิดชู และทำนุบำรุงด้วยวัฒนธรรมท้องถิ่นภายใต้ประเพณีพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ

สรุปโดยระบบอาหารของคนบ้านแม่สุริน ไม่ได้พึ่งพิงเพียงแค่การผลิตจากการเกษตรเพียงอย่างเดียว จากการศึกษพบว่า อาหารที่ชุมชนพึ่งพิงมากที่สุดคือ จากทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ และป่า) จากหัวไร่ปลายนา

The 2nd STOU Graduate Research Conference

ซึ่งพบว่ามีอาหารหลากหลายชนิด ผัดเปลี่ยนกันให้ผลผลิตตามฤดูกาล ซึ่งสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของบรรพบุรุษที่มีเมนูอาหารตามฤดูกาลในรอบ 1 ปี ซึ่งนับได้ว่าเป็นศักยภาพที่สำคัญในความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

3. ปัจจัย โอกาส และความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน ประกอบด้วย

1) ศักยภาพและการเปลี่ยนแปลงในระบบการเกษตรต่อการผลิตอาหาร โดยเฉพาะการผลิตพืชอาหาร โดยชุมชนมีฐานการผลิตข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักที่เพียงพอต่อการบริโภคของคนในชุมชน และมีศักยภาพที่พัฒนาให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นไปอีกได้ด้วยการส่งเสริมศักยภาพในการจัดการที่เหมาะสม ควบคู่ไปกับการผลิตพืชเศรษฐกิจที่มีส่วนส่งเสริมให้เกิดการใช้สารเคมี การขยายพื้นที่ และต้นทุนการผลิตที่สูง จึงเป็นความเสี่ยงที่สำคัญในการส่งผลกระทบต่อการผลิตพืชอาหารหลัก และการเกิดหนี้สินจากการลงทุน

2) แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ รูปแบบการใช้ประโยชน์ และการเปลี่ยนแปลง เป็นศักยภาพที่สำคัญต่อการพึ่งพาตนเองในด้านอาหารของชุมชน ด้วยความหลากหลาย และหมุนเวียนให้ผลผลิตที่ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งปี มีความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแหล่งทรัพยากรที่เกิดจากการขาดการจัดการและการใช้ประโยชน์ร่วมที่เหมาะสม กับความต้องการที่เพิ่มมากขึ้นจากการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทั้งคนภายในและคนภายนอกชุมชน และการขาดการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาในการจัดการเพื่อใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

3) รายได้ และศักยภาพในการเข้าถึงหรือหาซื้ออาหารที่ต้องการ ชุมชนยังอยู่ในสถานะที่สามารถจัดการได้ ความเสี่ยงที่สำคัญคือการเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยมในการบริโภคที่ต้องพึ่งพาการซื้ออาหารจากภายนอกชุมชนมากขึ้น การได้อาหารที่ขาดคุณภาพ และการละเลยความสำคัญของอาหารที่ผลิตได้เองในท้องถิ่น

4) วัฒนธรรมประเพณี และการแบ่งปัน ชุมชนยังมีประเพณี พิธีกรรมที่มีการแบ่งปันอาหารหรือเลี้ยงอาหาร และปัจจุบันยังมีการปฏิบัติอยู่อย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในอดีต ด้วยการจัดการที่อาศัยความสะดวก รวดเร็ว ประหยัดมากขึ้น ด้วยภาวะที่เศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้การบริจาคมูลลง รวมถึงความรีบเร่ง แข่งขันกับเวลา หน้าที่การงานที่มีมากขึ้น

4 ข้อเสนอแนะแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

4.1 การเสริมสร้างศักยภาพด้านการจัดการแหล่งอาหารตามธรรมชาติ

1) การจัดการแหล่งอาหารทางธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพ ทั้งในระดับชุมชนและระดับเครือข่ายกับชุมชนรอบข้าง

2) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้คนในชุมชนและคนรุ่นต่อไปเกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญต่อแหล่งอาหารตามธรรมชาติ

3) การศึกษารวบรวมข้อมูลชนิดพันธุ์พืช – สัตว์ ท้องถิ่น ที่มีอยู่ในแหล่งธรรมชาติในเชิงลึก

4) การกำหนดกฎเกณฑ์ หรือระเบียบ ของชุมชนว่าด้วยการหาอาหารจากดิน น้ำ และป่า ให้เกิดการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

4.2 การเสริมสร้างศักยภาพด้านการผลิตอาหารจากระบบการเกษตร

1) การให้ความรู้เท่าทัน และมีกลไกในการเฝ้าระวังการรุกและขยายตัวของพืชเชิงเดี่ยว

2) การเสริมศักยภาพการผลิตพืชอาหารหลัก (ข้าว และพืชผัก) ให้มีความปลอดภัย หลากหลาย และเพียงพอ

3) การเสริมศักยภาพและความรู้ในการคัดเมล็ดพันธุ์ หรือการจัดการเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ที่ดี

4.3 การเสริมสร้างศักยภาพการจัดการอาหารจากการซื้อให้มีประสิทธิภาพ

1) การสร้างการเรียนรู้ให้ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจ และตรวจสอบแหล่งที่มาของอาหาร
2) การส่งเสริมการจัดการจัดทำบัญชีครัวเรือน เพื่อวิเคราะห์รายได้ รายจ่ายในการซื้ออาหาร และการวางแผนการพึ่งพาตนเองในครัวเรือน

3) การสร้างการเรียนรู้ให้ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจ และตรวจสอบแหล่งที่มาของอาหาร

4.4 การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนด้านการจัดการอาหารผ่านวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น

1) การศึกษารวบรวมองค์ความรู้และความสำคัญของเมนูอาหารท้องถิ่น และการแปรรูปอาหารเพื่อถนอมอาหารไว้บริโภคในระยะยาว

2) การถ่ายทอดวิธีการประกอบอาหารด้วย เมนูท้องถิ่นที่สำคัญให้เด็กและเยาวชนมีความสามารถ และมีความผูกพันในวิถีชีวิตท้องถิ่น

3) ปลุกฝังค่านิยมให้แก่เด็กเยาวชนในการกินอาหารท้องถิ่นให้เป็นวิถี

4.5 การเสริมสร้างศักยภาพ กลุ่มผู้นำเกษตรกร ผู้นำองค์กร เครือข่าย ต่างๆ ที่มีศักยภาพอยู่แล้วในชุมชน ให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร

1) การกระตุ้นเรื่องความสำคัญของอาหารท้องถิ่นให้เป็นวาระสำคัญของชุมชน

2) การพัฒนาผู้นำหรือตัวแทนชุมชนในการประสานเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ด้านความมั่นคงทางอาหารกับภายนอก

3) ความรู้เท่าทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่จะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

4) การพัฒนาให้มีกลไกในการจัดการเมล็ดพันธุ์ท้องถิ่น ที่มีคุณภาพ เพื่อให้บริการแก่ชุมชนและเป็นจุดสร้างการเรียนรู้ในอนาคต

4.6 การจัดระบบสวัสดิการ หรือการช่วยเหลือคนที่ขาดศักยภาพในการได้มาซึ่งอาหาร ในรูปแบบต่างๆ

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ แสดงให้เห็นได้ชัดว่าบริบทของชุมชนบ้านแม่สุรินนั้นเป็นชุมชนขนาดกลาง ที่ดำเนินวิถีชีวิตไปด้วยการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมของคนไทยใหญ่ คนเมืองและคนกะเหรี่ยง มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก และมีความสัมพันธ์ที่แนบชิดกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของคนในชุมชน โดยมีแบบแผนของการผลิตข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักให้พอเพียงต่อการบริโภค การผลิตพืชผักไว้เพื่อเป็นกับข้าว และการผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อเป็นรายได้ในการใช้จ่ายด้านต่างๆในครัวเรือน

โดยชุมชนมีแนวความคิดต่อความมั่นคงทางอาหารที่สำคัญคือ การมีอาหารกินตามที่ต้องการอย่างเพียงพอ และยังยืนทั้งในวันนี้และในอนาคต มีแหล่งอาหารที่หลากหลาย ทั้งจากการผลิต การซื้อ และโดยเฉพาะแหล่งอาหารจากธรรมชาติ สามารถหากินได้ตลอดปีตามฤดูกาลของพืชและสัตว์นั้นๆ และยังคงมีอาชีพที่สามารถสร้างรายได้เพียงพอสำหรับซื้อหาอาหารที่ไม่สามารถผลิตได้เองแต่มีความจำเป็น รวมถึงต้องมีศักยภาพในการจัดการอาหารอย่างเหมาะสม มีวัฒนธรรมหรือรูปแบบการกินตามภูมิปัญญา ท้องถิ่น

อย่างไรก็ตามสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ส่งผลต่อวิถีการดำรงชีวิต การผลิต และการบริโภคของชุมชน แต่ยังไม่ได้อยู่ในขั้นของการส่งผลกระทบให้เกิดภาวะวิกฤติ

ในการขาดแคลนอาหาร เนื่องจากยังมีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องอาหารจากธรรมชาติ และจากการผลิต มีการพึ่งพาอาหารจากภายนอกตามความจำเป็น ที่มาของอาหารประกอบด้วย 4 ฐานสำคัญ ได้แก่ (1)อาหารจากการผลิต ที่มีการปลูกข้าวไว้เพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก (2)อาหารจากแหล่งธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่า) และจากหัวไร่ปลายนา ซึ่งพบว่ามีอาหารหลากหลายชนิดผลัดเปลี่ยนกันให้ผลผลิตตามฤดูกาล เชื่อมโยงกับวิถีการบริโภคของบรรพบุรุษที่มีเมนูอาหารตามฤดูกาลในรอบ 1 ปี (3)อาหารจากการซื้อ โดยมีการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่นกระเทียม ถั่วเหลือง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เพื่อเป็นรายได้สำหรับการนำมาซื้ออาหารเพิ่มเติมในส่วนที่จำเป็น (4)อาหารจากการแบ่งปันหรือทางวัฒนธรรมประเพณีที่ยังคงมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ทั้ง 4 ส่วนมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันอย่างเหนียวแน่น

ผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นถึงปัจจัยความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงด้านอาหารของชุมชนบ้านแม่สุริน โดยขึ้นอยู่กับเงื่อนไขปัจจัยสำคัญ คือ (1)ศักยภาพและการเปลี่ยนแปลงในระบบการเกษตรต่อการผลิตอาหารและการผลิตพืชเศรษฐกิจที่มีส่วนส่งเสริมให้เกิดการใช้สารเคมี การขยายพื้นที่ และต้นทุนการผลิตที่สูงเป็นความเสี่ยงที่สำคัญในการส่งผลกระทบต่อผลิตพืชอาหารหลัก และการเกิดหนี้สินจากการลงทุน (2) การเปลี่ยนแปลงของสภาพแหล่งทรัพยากรที่เกิดจากการขาดการจัดการและการใช้ประโยชน์ร่วมที่เหมาะสม กับความต้องการที่เพิ่มมากขึ้นจากการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทั้งคนภายในและคนภายนอกชุมชน และการขาดการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาในการจัดการเพื่อใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน (3) การเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยมในการบริโภคที่ต้องพึ่งพาการซื้ออาหารจากภายนอกชุมชนมากขึ้น การได้อาหารที่ขาดคุณภาพ และการละเลยความสำคัญของอาหารที่ผลิตได้เองในท้องถิ่น (4) การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมประเพณี และการแบ่งปัน ผลกระทบจากภาวะที่เศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้การบริจาค่น้อยลง รวมถึงความริบเร่งแข่งขันกับเวลา หน้าที่การงานที่มีมากขึ้น ความเสี่ยงในการเข้าถึงอาหารทางวัฒนธรรมและประเพณี จึงมีตัวแปรที่สำคัญคือเรื่องของเศรษฐกิจ

โดยเมื่อนำผลการศึกษาผ่านกระบวนการวิเคราะห์ หาข้อสรุปและข้อเสนอแนะร่วมกันต่อผู้เกี่ยวข้องในชุมชน ทำให้ได้แนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพความมั่นคงด้านอาหารของบ้านแม่สุริน ใน 5 ประเด็นที่สำคัญคือ (1) การเสริมศักยภาพชุมชนในการจัดการแหล่งอาหารตามธรรมชาติ (2) การเสริมศักยภาพชุมชนในการผลิตพืชอาหารหลักที่มีความปลอดภัย เพียงพอ และหลากหลาย (3) การเสริมศักยภาพชุมชนด้านการจัดการอาหารผ่านวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น (4) การเสริมศักยภาพชุมชนในวิถีการบริโภคอย่างรู้เท่าทัน และ (5) การเสริมศักยภาพบุคลากรในชุมชน (ผู้นำกลุ่มองค์กรต่างๆ) ให้มีกลไกในการเฝ้าระวังความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนตลอดจนการสร้างการเรียนรู้เรื่องความมั่นคงทางอาหารให้กับคนอื่นๆในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1.1 ข้อเสนอแนะในทางนโยบาย

(1) ควรมีการวางแผน กำหนดทิศทางการเสริมศักยภาพในด้านความมั่นคงทางอาหารทั้งในระดับท้องถิ่นจนถึงในระดับจังหวัด โดยคำนึงถึงความสอดคล้องบริบทของพื้นที่ ที่มีความแตกต่างหลากหลายทางด้านนิเวศวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่

(2) การดำเนินการทางนโยบายในระดับจังหวัด ควรคำนึงถึงการส่งเสริมให้ชุมชนสามารถจัดการอาหารจากธรรมชาติ ซึ่งเป็นจุดแข็งของบริบทจังหวัดแม่ฮ่องสอน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการ

สนับสนุนให้ชุมชนสามารถจัดการใช้ประโยชน์จากป่าได้ รวมทั้งสนับสนุนรับรองกฎระเบียบชุมชนให้มีการบังคับใช้อย่างเข้มแข็ง แต่ในขณะเดียวกันก็ให้มีความยืดหยุ่นพอที่จะไม่ให้เกิดความขัดแย้ง

(3) ระดับจังหวัดควรมีนโยบายที่ชัดเจนในการให้ความสำคัญกับอย่างจริงจังกับการส่งเสริม อนุรักษ์ และฟื้นฟูพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น เนื่องจากเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญประการหนึ่งสู่ความสมบูรณ์และยั่งยืนของฐานอาหารทั้งจากการพึ่งตนเองด้านการผลิตและฐานอาหารจากแหล่งธรรมชาติของคนแม่ฮ่องสอน

1.2 ข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติงานของหน่วยงาน องค์การที่เกี่ยวข้อง

(1) หน่วยงานด้านความมั่นคงทางอาหารของหน่วยงานในภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องความมั่นคงทางอาหารให้กับเกษตรกรและมีการนำผลงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินงาน

(2) ในด้านบุคลากรของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรเป็นกลุ่มบุคคลที่จะต้องมีความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจนในกรอบแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหาร

(3) องค์การ หน่วยงานในระดับพื้นที่ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล น่าจะเป็นหน่วยงานหลักในการสร้างการเรียนรู้ให้กับเด็กเยาวชน และคนในชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมในการบริโภค และผลกระทบ

1.3 ข้อเสนอแนะต่อท้องถิ่น

จากผลการศึกษาพบว่าบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการขับเคลื่อนนโยบายในเรื่องความมั่นคงทางอาหารมีอยู่น้อยมาก แต่หากเมื่อพิจารณาในบทบาทหรืออำนาจหน้าที่ที่สำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่น่าจะช่วยส่งเสริมศักยภาพในการจัดการด้านอาหารของชุมชน คือ การสนับสนุนข้อบังคับหรือกฎระเบียบชุมชนในการจัดการฐานทรัพยากรซึ่งเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชนให้ได้รับการยอมรับมากยิ่งขึ้น

1.4 ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

(1) จากการศึกษาแหล่งอาหารพบว่า แหล่งอาหารตามธรรมชาติซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชน เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลให้การมีอยู่ของทรัพยากรอาหารลดลง ซึ่งอาจจะส่งผลต่อการขาดแคลนทรัพยากรอาหารจากธรรมชาติในอนาคตหากไม่ได้รับการจัดการที่เหมาะสม ดังนั้นในการจัดทำแผนเพื่อจัดการดูแลฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ควรเป็นเพียงแค่การจัดการให้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า คงอยู่นั่น แต่ควรคำนึงถึงการดูแลฟื้นฟูประเภท ชนิดพืช และสัตว์ที่ชุมชนได้ใช้เป็นอาหาร และกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่เหมาะสมด้วย

(2) การจัดการแหล่งอาหารตามธรรมชาติโดยเฉพาะในพื้นที่ป่าที่ทับซ้อนอยู่กับเขตพื้นที่ป่าสงวนและป่าอนุรักษ์ของทางการ รวมทั้งเป็นที่ที่มีการใช้ทรัพยากรร่วมกับคนในอีกหลายชุมชนรอบข้าง ชุมชนควรมีแนวทางในการดำเนินงานที่นอกเหนือจากการกำหนดแนวทางการจัดการภายในชุมชน แต่ควรประสานงานภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนและการจัดการในรูปแบบเครือข่ายชุมชน

(3) ชุมชนควรมีกลไกในการติดตามการดำเนินงานตามแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพด้านความมั่นคงทางอาหารในด้านต่างๆ ที่ได้ร่วมศึกษาวิเคราะห์และกำหนดแนวทางร่วมกันไว้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง

(4) ควรมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องความมั่นคงทางอาหารร่วมกันภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

(5) ผู้นำในแต่ละระดับ ควรได้รับการพัฒนาที่แตกต่างกัน โดยเน้นการบริหารจัดการและผลสัมฤทธิ์ของงานควบคู่กัน

2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 เนื่องจากจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายในบริบท ดังนั้นควรมีการทำการวิจัยเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ด้านความมั่นคงทางอาหารในบริบทของชุมชนอื่นๆ ของจังหวัดแม่ฮ่องสอนเพิ่มเติม ให้มีความครอบคลุมหลากหลายระบบนิเวศวัฒนธรรม เพื่อนำมาวิเคราะห์ให้เห็นบริบทด้านความมั่นคงทางอาหารของพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งจะสามารถนำไปกำหนดทิศทางการดำเนินการที่เหมาะสมมากขึ้น

2.2 ควรมีการศึกษาเชิงลึกในองค์ความรู้ทางด้านอาหารของท้องถิ่น ภายใต้ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์เพราะเป็นประเด็นที่สามารถยึดโยงและวิเคราะห์ไปสู่แหล่งที่มาของอาหาร ค่านิยมในการบริโภคของชุมชน ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อที่เกี่ยวข้อง

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ (2538) การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา
- บุศรา ลีมนิรันดร์กุล (2553) “การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารภายใต้บริบทสังคมไทย” ในเอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 2 วันที่ 21 สิงหาคม 2553 ห้องประชุมมนตรี 2 ชั้น 4 อาคารเคยูโสม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน
- ปิยนดา อิมดี (2547) "ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านป่าคา หมู่ที่ 2 ตำบลสวก อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน" วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ศรินทร์ ประชาสันต์ (2552) การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร รายงาน กรุงเทพมหานคร สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ(สช.)
- ศรินทร์ ประชาสันต์ (2552) การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร รายงาน กรุงเทพมหานคร สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ(สช.)
- ศรินทร์ ประชาสันต์ (2552) *Thailand's Food Security* รายงานกรุงเทพมหานคร โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ประเทศไทย
- สาคร ทานา (2548) การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อลดการใช้สารเคมีสู่เกษตรกรยั่งยืนบ้านแม่สุริน ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน รายงานโครงการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข(สรส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)
- สุรัช รัชชาติ (2545) "ความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของคนชายขอบ:รูปแบบการบริโภค และแหล่งที่มาของอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยงภาคตะวันตกประเทศไทย" วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชนบท คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- สุธานี มะลิพันธ์ (2552) "ความมั่นคงทางอาหารของชาวลัวะบ้านป่าคำ อำเภอปอเกือ จังหวัดน่าน" วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

อนรรักษ์ ปัญญาวัฒน์ และคณะ (2549) กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ของชุมชน ด้านการพัฒนาการเกษตรแบบ
ยั่งยืน รายงานการวิจัย กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

_____ (2554) รายงานสถานการณ์เส้นทางสุขภาพของคนไทยปี 2554 ความ(ไม่)มั่นคงทางอาหาร จากโลกถึงไทย
กรุงเทพมหานคร สำนักงานพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารสุขภาพ

_____ (2545) “ประชาธิปไตยทางอาหาร:สิทธิของมนุษย์ทุกคน” จุลสารความมั่นคงทางอาหาร 4 (พฤษภาคม –
กรกฎาคม) :18-23